DİASPORA VE DIŞ POLİTİKA: TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNDE DİASPORANIN ROLÜ

(DIASPORA AND FOREIGN POLICY: DIASPORA'S ROLE IN TURKEY-ARMENIA RELATIONS)

Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK
Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ebrucoban@cankaya.edu.tr, ebru.coban@gmail.com

Öz: *Dış politika yapım süreçlerini ve ikili ilişkileri şekillendiren, iç siyasi yapı, liderler, bürokrasi, danışmanlar, tarih ve kültür, medya, kamuoyu, düşünce kuruluşları, bölgesel ve uluslararası bağlam gibi çok sayıda etken bulunmaktadır. Sayılan etkenlere ek olarak Ermenistan ve Türkiye ilişkileri söz konusu olduğunda ise Ermeni diasporanın dış ve iç politika üzerindeki etkisini de dikkate almak gerekmektedir. Diasporanın siyaseti hem yaşadığı ülkenin hem anavatanının siyasi ve ekonomik yapısı ile şekillenmektedir. Ermeni diaspora Ermeni ulusal kimliğinin bir parçası sayıldığı kadar ulusal kimliğin kurulmasında da merkez bir rol edinmektedir. Bununla beraber diaspora, Ermenistan'ın resmi dış politika önceliklerinden daha farklı ve uzlaşmaz bir konum tercih edebilmektedir. Bu nedenlerle Türkiye ve Ermenistan arasında başlatılabilecek olumlu ikili ilişkilerde diasporanın üçüncü ve etkili bir taraf olarak dikkate alınması gerekmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Diaspora, Ermeni diasporası, dış politika, ulusal kimlik, Türkiye-Ermenistan ilişkileri.*

Abstract: *There are several influential factors such as, domestic political structure, leaders, bureaucracy, advisors, history and culture, media, public opinion, think tanks, regional and international context that shape bilateral relations and foreign policy making process. In addition to factors just mentioned, diaspora's role on internal and external affairs is to be emphasized in the relations between Armenia and Turkey. The policy carried out by diaspora is determined mainly by political structure and economic conditions of the host and home country. Armenian diaspora is thought to be not only an integral part of the Armenian national identity but also occupying pivotal role in constructing the same national identity. Moreover, diaspora can hold rather irreconcilable and different positions on Armenia's foreign policy compared to Armenia's formal foreign policy priorities. For that reason diaspora should be considered as the third influential party in the bilateral relations between Turkey and Armenia.*

Keywords: *Diaspora, Armenian diaspora, foreign policy, national identity, Turkey-Armenia relations.*

Türkiye ve Ermenistan ikili ilişkilerinde dış politikayı belirleyen etkenler dünya üzerindeki birçok ülkeye oranla farklılık göstermektedir. Çok sayıda ülke için, iç siyasi yapı, bu yapının içerisindeki siyasi partiler, uluslararası bağlam, bölgesel, bağlam ve etkiler, liderler ve danışmanları, bürokrasi, ülkenin siyasi açıklığıyla belirlenmek koşuluyla medya, kamuoyu ve düşünce kuruluşları gibi farklı etkenler dış politika yapımında ortak etkiye sahiptir. Ancak Ermenistan ve Türkiye söz konusu olduğunda bu etkenlere bir yenisi daha eklenmektedir. Bu etken etkili bir bileşen olan diasporadır. Birçok ülke vatandaşı farklı ülkelerde diaspora konumunda hayatlarını sürdürmektedir. Fakat Ermeni diasporası diğerlerinden iç ve dış politikayı etkileme gücü ve isteği nedeniyle ayrılmaktadır. Bu durum Ermeni diasporasının farklı tarihsel koşulları ve günümüzdeki konumlanışı ile yakından ilgilidir. Olumlu ikili ilişkilerin mevcut olmadığı günümüz koşullarında ikili ilişkilerin başlatılması veya başlatılmaması konusunda belirleyici etkenlerden en önemlilerinden birisi de diasporadır. Çalışmada diasporanın bu konumunu ve etkisini anlayabilmek için önce dış politikayı belirleyen etkenlere daha sonra bu etkenler bağlamında diasporanın rolüne bakılacaktır.

A. Dış Politikayı Belirleyen Etkenler

Dış politika, uluslararası sistem ve bu sistemde ortaya çıkan olaylar ile iç politika arasında gelgitlerle ve baskılarla dolu bir zeminde gerçekleşmektedir. Dış politikayı oluşturanlar çok sayıda etkeni dikkate almak ve bu etkenler arası dengeyi gözeterek politikalar oluşturmak durumundadırlar. Uluslararası sistemde, komşu ülkelerde ortaya çıkan olaylar, farklılıklar dış belirleyici olarak ülkenin ve yöneticilerinin kontrolü dışında gerçekleşse de bu değişikliklere verilen cevaplar iç politikada ve ülke içindeki yerleşik toplumsal yapılarla belirlenmektedir.[1]

Devletlerin dış politikalarında ülke içindeki ve dışındaki çok sayıda etken karar mekanizmalarını etkileyici bir role sahiptir. Ülkelerin potansiyel güçleri ve konumları, büyük güç, orta ölçekli güç, bölgesel güç veya gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ülke gibi tanımlamalar, toplumun ve liderlerin kendi ülkelerine biçtiği rolü belirleyeceğinden dış politikada önem teşkil eden ölçeklerdir. Bu ölçeklerin oluşturulmasında ülkenin coğrafi konumu, stratejik bölgelerde bulunup bulunmaması, coğrafi büyüklüğü, nüfusu, doğal kaynakları, ekonomik gücü, askeri yapısı ve gücü ve teknolojik yeniliklerle ne ölçüde donatıldığı belirleyici faktörlerdir. Bazı bölgelerde birbirine bağımlı olarak var olan ülkelerin ya da ülke dışı kaynaklara bağımlı olan bir ülke veya bu kaynakları sağlayan ülke konumunda olmak liderlerin dış politika

1 A. Mintz, "Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making: A Poliheuristic Perspective", A. Mintz, (der.), *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*, içinde (New York: Palgrave, 2003).

yaklaşımlarını belirleyen önemli konulardır.[2] Karar vericiler bu etkenlerin bileşimiyle dış politikada hangi dış politika davranışını seçeceğini belirleyeceklerdir. Uyumlu, uzlaşmacı, bağımlı, yarı bağımlı ya da yaptırımlarla örülü dış politika davranışlarından birini hem olayın niteliğine, uluslararası ortama ve sıraladığımız dış politika etkenlerine bağlı olarak seçmektedirler.[3]

Bir devletin dış politikasında belirleyici olan iç etkenler arasında en önemlilerden birisi bürokrasidir**.** Hükümetle beraber ülke yönetiminin yapısal bileşenlerini oluşturan bürokrasi hem politikaların uygulanması hem bilgi ve fikir akışı açısından kritik bir konumdadır. Çoğu zaman liderler ve hükümetler, bürokrasinin yapısı ve işleyişi üzerinde doğrudan etkiye sahip olamayabilirler.[4] Hatta hükümetle fikirlerin uyuşmadığı durumlarda bürokrasi dış politikanın etkin işleyişini yavaşlatabilir ya da engelleyebilir.[5] Her ülkede farklılık gösteren bir dış işleri bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı fikir kuruluşları mevcuttur. Buna ek olarak dış işleri bürokrasisini ve hükümet politikalarını etkilemek ve fikir beyan etmek üzere kurulan enstitü ve benzeri düşünce kuruluşları da var olabilir. Bu kuruluşlar genelde belirli grupların haklarını savunmak üzere kurulmuş sivil toplum örgütlerinden çok, fikir temelinde kurulmuş örgütlenmelerdir.[6] Bu nedenle belli hakları edinmek üzere pazarlık yapmaktan çok basın bildirileri veya yayınlar yoluyla hükümet ve bürokrasiyi fikirsel anlamda etkilemek için uğraşmaktadırlar.

Liderler dış politika tercihlerinde her zaman ülke içinden gelen sınırlandırmalara maruz kalmaktadır. Politika tercihlerinin sadece var olan duruma uygun olması yetmemekte aynı zamanda ülke içinde de kabul edilir ve ulusal beklentilere ve kimliklere uygun olması gerekmektedir. Liderlerin ve danışmanlarının dış politika tercihlerinin kabulü, desteklenmesi ve gerekirse değiştirilmesi hususunda medyanın ve kamuoyunun etkisi büyüktür. Dış politika her ne kadar toplum için genelde iç politikaya oranla ikincil kalsa da liderler oy aldıkları veya almayı umdukları sosyal tabanın olumsuz tepkilerini çekmeyecek ve medya tarafından da olumsuz eleştirileri minimuma indirecek dış politika tercihleri yapmayı uygun bulmaktadırlar. Devletlerin siyasi sistemlerine bakmaksızın medya, kamuoyunun, lobilerin, partilerin veya farklı güç odaklarının görüşleri hakkında bilgi almak için en etkili ve hızlı yöntemdir.[7] Aynı zamanda oluşturulan politikaları halka duyurmak ve

2 M. Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction* (New York: Palgrave, 2007), s. 141-175.

3 M. Breuning, *op.cit*., s. 152.

4 D. W. Drezner, 'Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy', *American Journal of Political Science,* Cilt 44, Sayı 4, Ekim 2000, ss. 733–49.

5 *Ibid*.

6 *Ibid*., s. 735.

7 D. A. Van Belle, J. S. Rioux, D. M. Potter, *Media, Bureaucracies and Foreign Aid: A Comparative Analysis of the United States, the United Kingdom, Canada, France, and Japan* (New York: Palgrave, 2004), s. 21.

gerektiğinde kamuoyu tutumlarını ve fikirlerini şekillendirmek için de medya büyük önem arz etmektedir.[8] Burada kamuoyunun ve medyanın dış politikayı ne derece etkilediği veya dış politikayı oluşturan hükümet ve bürokrasinin kamuoyu ve medyayı ne şekilde yönlendirdiği, şekillendirdiği veya etkilediği ülkelerin siyasi rejimlerine ve toplumsal yapılarına, tarihlerine ve uluslararası bağlamdaki olayın iç politikayı ne oranda etkilediğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Medyanın hükümet ve kamuoyu arasındaki aracı rolü, bu rolün gücü ve önemi ile gücünün nasıl sınırlanacağı konusundaki en önemli ölçüt siyasi kültürdür ve medya geleneği de bu kültürle şekillenir. Siyasi kültür de sınırları çizilemeyen ve belirsiz bir kavram olarak toplumdaki mevcut paylaşılan siyasi değerlere işaret etmekte ve medya geleneği ile iç içe seyretmektedir.[9]

Dış politika etkenlerinden diğeri liderler ve liderlerin danışmanlarıdır. Burada kişisel eğilimler, siyasi görüşler etkili olurken kişilerin aldıkları eğitimin hatta yetiştikleri sosyal tabakanın daha da önemlisi ülke tarihinin ve kültürel yapısının fazlasıyla belirleyici olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Karar vericiler toplumlarının temsilcileri olduğu kadar kendi toplumlarının, kültürel yapılarının da bir ürünüdürler. Tüm vatandaşlar gibi karar vericiler de mevcut yapılardan, toplumun tarih algısından, dış dünyaya bakışından etkilenmiş ve bu etkenlerle dış dünya algısı şekillenmiş kimselerdir. Uluslararası politikada çıkan krizleri algılayış biçimi ve bu krizlere nasıl cevap verileceği bu etkenlerin bileşimiyle şekillenmektedir. Vatandaşların, bürokrasinin ve liderlerin üzerinde ulusal tarihin ve kültürün nasıl bir etkisi olduğunu belirleyebilmek güç bir iştir. Ulusal tarih sadece somut olaylardan oluşan bir dizgi değildir. Somut olaylar önem arz etse de bunların sunuluş biçimi, bazı olayların dillendirilmeyip bazılarının seçilerek ve önem atfederek duyurulması, kimi somut verilere hikâyelerin dâhil edilmesi, ulusal tarihin farklı bir karakteristiğe sahip olduğunu ve kurgusal öğeler taşıyabileceğini göstermektedir. Somut olaylara dayandırılsa da ulusal tarihte yapılmak istenen, ortak bir geçmişten haberdar olmak, bu geçmişe yüklenen ortak bir değerler dizisi oluşturmak ve bunları gelecek nesillere telkin etmektir. Kültür, ulusal tarihle yakından ilgilidir ve ulusal tarih öğretimi yoluyla nesilden nesile iletilen değerler kümesine işaret etmektedir.[10] Kültürün merkezinde, toplumun kendi devletleri, diğer devletler ve tüm devletler arası olması arzu edilen ilişkiler hakkında genel kabul görmüş değerleri ve tutumları yer almaktadır.[11]

---

8 Detaylı bilgi için bkz.: O. R. Holsti, *Public Opinion and American Foreign Policy* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004) ve D. A. Van Belle, *Press Freedom and Global Politics* (Westport, CT: Praeger, 2000).

9 R. M. Entman, *Projections of Power: Framing News, Public Opinion*, and U.S. Foreign Policy (Chicago: University of Chicago Press, 2004), s. 147-149.

10 M. Breuning, *op.cit*., s. 128.

11 Y. Y. I. Vertzberger, *The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decision Making* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1990), s. 268.

Tüm bu değerler ve inançlar bütünü, sorunların sunuluşunda, düşünüş biçimlerinde, dış politikanın karar verme mekanizmaları içerisinde, bilginin iletiliş şeklinde ve dış politika algısında sınırlandırıcı bir rehber oluşmasına yol açmaktadır.[12] Türkiye Ermenistan ilişkilerinde tarihe bağlı olarak geliştirilen ulusal kimlikler günümüzde karar vericileri sınırlandıran bir niteliğe sahiptir. Vertzberger'e göre ulusal tarihin ve kültürün dış politika üzerinde etkisi olduğu açıktır ancak bu etkinin abartılmaması ve tüm bir dış politikayı şekillendiren tek etkenmiş gibi düşünülmemesi gerekmektedir.[13] Küreselleşme olgusu ve birçok ülkedeki elitin, liderlerin ve bürokrasiyi oluşturan kişilerin benzer eğitimlerden geçiyor olması ve bilgi teknolojilerinin gelişmişliği bu etkiyi azaltan etkenlerdir. Tüm politika algılarını kültüre bağlamak kalıplaşmış örnek *(stereotype)* yaratmak anlamına gelmektedir. Ulusal tarih ve kültürün dış politika üzerindeki etkisini anlamak bu etkenlerin liderlerin hassasiyetlerini nasıl şekillendirdiğini derinlemesine inceleyerek mümkün olabilecektir. Bu hassasiyetler hem olayları algılayış ve verilen tepkilerde ve liderlerin kendi geçmişlerinde hem de iç politikada nasıl kabul gördüğünde gizlidir. Sonuç olarak, tarih ve kültür dış politikada algılar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olsa da veya karar vericilerin düşünme ve yargılama yetilerine, mevcut somut bilgilere karşı takınılan tutumlara etki etse de sabit veriler olarak düşünülmemelidir.[14]

Türkiye Ermenistan ilişkilerinde tarihe bağlı olarak geliştirilen ulusal kimlikler günümüzde karar vericileri sınırlandıran bir niteliğe sahiptir.

Ülkedeki mevcut siyasi sistem dış politikada belirleyici bir diğer etkendir. Siyasi sistemin demokrasi olup olmadığı, demokratik olarak adlandırılan sistemin niteliksel olarak demokrasiye yakınlığı, koalisyonlar, tek parti yönetimleri, otoriter rejimler gibi pek çok farklılık dış politika üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olmaktadır.

Otoriter rejimler vatandaşların iç ve dış politikayı etkilemesine çok az izin veren ya da siyasi arenaya ulaşma olasılığını hiç tanımayan yönetimlerdir. İç politikada dahi söz hakkı tanınmadığında dış politika kararlarında halkın fikirlerine önem verilmeyeceği aşikârdır. Otoriter rejimlerin liderlerinin dış politika oluşturulurken ülke içinden gelecek baskılardan uzak durabilecekleri bilinen bir gerçektir.[15] Bu durum halkın tamamıyla iç ve dış politikadan uzak tutulması şeklinde seyredebilirken kimi zaman dolaylı yollarla etki edilebildiği

12 *Ibid*., s. 261 ve V. M. Hudson, (der.), *Culture and Foreign Policy* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1997).

13 J. Goldstein, R. O. Keohane, (der), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993).

14 Y. Y. I. Vertzberger, *op.cit*., s. 270.

15 M. Breuning, *op.cit*., s. 121.

durumlar da mevcuttur. Otoriter rejimlerde dahi günümüzün teknolojik koşullarında halkın politikalar hakkında ne düşündüğünü öğrenmek liderler için önemlidir. İktidarda kalabilmek ve gizli ya da açık muhalefeti ikna edebilmek için kamuoyu görüşünü bilmek gerekmektedir.[16] Bu bilgiye ulaşmak otoriter rejimlerde zordur, çünkü büyük çoğunlukla basın özgürlüğü yerleşmemiştir ve kamuoyu görüşünü var olan haliyle güvenilir şekilde iletecek bir medyadan bahsetmek güç olmaktadır. Dahası vatandaşların da görüşlerini ifade etme konusunda sıkıntıları var olabilecektir.

Yarı otoriter rejimler için de benzer koşullar mevcuttur. Ülkede sistem olarak demokrasi var olsa da genellikle bu bir şekilden ibaret olmakta, çoğu zaman yapılan seçimler şaibeli kalmakta, vatandaşlara ve medyaya özgürlükler sunan bir sistem oluşmamaktadır. Ancak ilginç bir şekilde bu tür rejimlerde liderlerin yürüttükleri politikalar için kamuoyu görüşünü bilmeleri daha önemli bir hal almaktadır. Otoriter rejimlere oranla bu rejimlerde muhalefetin güçlenmesi olasılığı daha yüksektir ve protesto imkânları göreli olarak daha fazladır. Liderler, iktidarda kalabilmek için halktan veya siyasi partilerden doğabilecek muhalefeti dinlemek zorunda kalabilirler.[17] Dolayısıyla dış politika oluşturulurken kamuoyu sınırlı da olsa politikalar hakkında dolaylı bir etkiye sahip olabilecektir. En azından liderler politikalarını meşrulaştırma zemini arayacaklardır. Çoğu zaman bu zemin, politikaların ulusal çıkarlara uygun olduğu şeklinde gerçekleşmektedir. Medya tamamen özgür olmasa da mevcut sınırlı özgürlüklerle liderlere ve politikalarına beklenmedik sert eleştiriler yöneltebilir. Yöneticiler eleştirilere medya organlarını kapatarak, medya mensuplarını hapse yollayarak olumsuz ya da hoş görerek olumlu tepkiler verebilir. Medyanın ne ölçüde özgürlükleri kullanacağı ve eleştirilerin ne kadarının hoş görüleceği bu tür rejimlerde tamamen liderlerin ve yönetici elitin inisiyatifindedir.[18] Ancak günümüz koşullarında keyfi politikalar dünya çapında tepki toplayacağından bu tür rejimlerde eleştiriler karşısında siyasi çizgide değişiklikler yapılması da yüksek olasılıklar arasındadır. Bu nedenledir ki yarı otoriter rejimler medya ve kamuoyu baskısına otoriter rejimlere oranla daha açıktır. Dış politikayı da şekillendirirken bu verileri demokratik rejimler kadar olmasa da dikkate almaları gerekmektedir.

Kamuoyunun yanı sıra bu tür rejimlerde genellikle ikna edilmesi gereken ya da fikirlerinin bilinmesinin önemli olduğu bazı güç odakları da olabilir. Ordu, kimi etnik gruplar ve tekel durumundaki kimi özel teşebbüsler bunların arasında yer almaktadır. Böyle durumlarda liderlerin bu tür grupların da

16 J. M. K. Lyall, 'Pocket Protests: Rhetorical Coercion and the Micropolitics of Collective Action in Semiauthoritarian Regimes', *World Politics,* Cilt 58, Nisan 2006, s. 387.

17 *Ibid*., s. 388.

18 M. Breuning, *op.cit*., s. 122.

fikirlerini öğrenmesi ve gerekiyorsa kendi politikalarına destek olmalarını sağlamak üzere onları ikna etmesi de gerekebilir.[19] Dönem dönem değişiklik arz etse de Türkiye ve Ermenistan bu örneğe yakın ülkelerdir. 1915 olayları ulusal kimliklere o denli yerleşiktir ki toplumun her katmanından tepkiler gelebilmekte ve dış politikayı yönlendirebilmektedir.

Demokratik rejim türünde ise dış politika kararları alınırken otoriter ve yarı otoriter rejimlerde görülmeyen ölçüde ülke içinden baskı mevcuttur. Kamuoyundan, medyadan, sivil toplum kuruluşlarından gelen baskıları göz ardı etmek mümkün olmamaktadır. Demokratik yönetimlerde dış politika konusunda ülke içinden etki mekanizmaları işlerken daha farklı sorunlar ve yöntemler ortaya çıkmaktadır. Kimi ülkelerde dış politika konusunda etkin olan sivil toplum kuruluşları, medya veya farklı güç odakları bulunabilmekte ve dış politika oluşturulurken bu grupların fikirleri önem arz etmektedir.[20] Siyasi kurumların yapısındaki açıklık çıkar gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının bu kurumlara daha fazla etki etmesine ve dış politika konusunda aktif roller edinmesine yol açabilmektedir.[21]

Ülke içindeki grupların iç ve dış politikaya etkisi ülkeden ülkeye değişmektedir. Bunun ilk sebebi, daha önce bahsettiğimiz üzere, ülkelerin yönetim biçimleri, tarihi, kültürel yapısı, bürokrasisi, siyasi kültürü, medyası, kamuoyu baskısı olmaktadır. Diğer sebebi ise ülke içi çıkar gruplarının niteliksel ve niceliksel yapılarıdır. Ayrıca dış politika bu gruplar için çoğu zaman iç politikaya oranla önem derecesi düşük seyreden bir konudur. Dış politika konusunu öncelikli çalışan ve bunun için kurulmuş olan grupların sayısı ise oldukça azdır. Bu durum, daha az organize olmuş ve etkisi daha az olan gruplar anlamına gelebilecektir.[22] Dolayısıyla karar vericiler dış politika alanında iç politikadakinden daha az baskıyla karşılaşacaklar ve sınırlandırılacaklardır.[23] Bu durumun da çeşitli sebepleri mevcuttur. Birçok ülkede vatandaşlar dış politikaya ilgi duymayabilirler ya da dış politika ülke içi politikalar gibi kendilerini doğrudan etkilemeyebilir. Ayrıca dış politika konusunda edinilen bilgi iç politikalardan edinilenler kadar olmayabilir.[24] Dış politika alanında liderlerin ve karar vericilerin sahip oldukları bilgiyle kamuoyuyla paylaşılan bilgi arasında asimetrik bir fark mevcuttur, hatta

19 *Ibid*., s. 121-122.

20 H. Müller, T. Risse-Kappen, 'From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Politics, and Foreign Policy' D. Skidmore, V. Hudson, (der.), *The Limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formation,* içinde (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993).

21 T. Risse-Kappen, 'Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War.' *International Organization*, Cilt 48, İlkbahar, 1994, ss.185–214 ve T. Risse-Kappen, 'Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies', *World Politics*, Cilt 43, 1991, ss. 479–511.

22 D. W. Drezner, *op.cit.,* s. 735.

23 T. Knecht, M. S.Weatherford 'Public Opinion and Foreign Policy: The Stages of Presidential Decision Making', *International Studies Quarterly*, Cilt 50, Sayı 3, 2006, s. 705 ve R. M. Entman, *op.cit.,*s. 163.

24 R. M. Entman, *op.cit*., s. 163 ve O. R. Holsti, *op.cit*., s. 23.

diplomasinin kamuoyundan uzak ve sessiz yapılması birçok ülke liderinin tercih ettiği bir durumdur.[25]

Toplum için dış politika öncelikli olmasa bile demokratik ve yarı demokratik rejimlerde karar vericiler her koşulda kamuoyunun dış politika hakkındaki fikirlerini tahmin etmeye çalışmaktadır.[26] Kamuoyundan olumsuz tepkiler gelmese de dış politika kararları en azından ülke içi politikaları etkileyebileceğinden dolayı kamuoyunun fikri önem teşkil etmektedir. Özellikle kriz yaratan ya da uzun süredir devam eden dış politika sorunlarında liderler kamuoyu etkisine daha açık hale gelmektedir.

Ermeni diaspora lobileri de bu ülkenin dış politikasında etkili olma çabasındadır. Diasporanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dış politika önceliği, Dağlık (Yukarı) Karabağ'ın Ermenistan toprağı olması, Türkiye ve Ermenistan ile ilişkilerin seyri ve 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması olmaktadır.

Hatırı sayılır bir Ermeni nüfusunun ve lobilerinin olduğu bir ülke olan Amerika Birleşik Devletleri tam da bu argümanların birleştiği noktada yer almaktadır. Dış politika yapımında kamuoyu görüşü birçok ülkeye oranla Amerika Birleşik Devletleri'nde daha önemli bir konumdadır.[27] Ülkedeki demokrasi rejiminin niteliği, çıkar gruplarının sayısının çokluğu, bu grupların parti politikalarına ulaşma ve alınan kararları etkileme yolunun açık olması, medyayı kullanabilme kapasiteleri liderlerin dış politika konusunda kamuoyu görüşüne açık bir halde olduğunu ve lobilerin rolünün ne denli önem teşkil ettiğini göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde lobileri dışlayarak ya da dikkate almadan dış politika yapmak mümkün olmamaktadır. Ermeni diaspora lobileri de bu ülkenin dış politikasında etkili olma çabasındadır. Diasporanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dış politika önceliği, Dağlık (Yukarı) Karabağ'ın Ermenistan toprağı olması, Türkiye ve Ermenistan ile ilişkilerin seyri ve 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması olmaktadır. Türkiye'nin 1915 olaylarını soykırım olarak tanımasını sağlamak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne baskı yapılmaktadır. Meselenin Türkiye dış politikası üzerinde bir baskı unsuru oluşturması ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin buna ilişkin Türkiye'ye baskı yapması beklenmektedir. 1915 olayları diaspora için o denli öncelikli bir kimlik meselesidir ki bu konu hem Türkiye ve Ermenistan

25 T. Knecht, M. S.Weatherford *op.cit*., s. 719 ve O. R. Holsti, *op.cit*., s. 290-93.

26 P. J. Powlick, A. Z. Katz 'Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus' *Mershon International Studies Review,* Cilt 42, Sayı 1, Mayıs 1998, 29–61 ve T. Knecht, M. S.Weatherford, *op.cit.* ve R. M. Entman, *op.cit*.

27 T. W. Graham, "Public Opinion and U.S. Foreign Policy Decision Making", D. A. Deese, *The New Politics of American Foreign Policy*, içinde (New York: St. Martin's Press, 1994).

arasındaki ilişkileri hem de yaşadıkları ülkenin dış politikasını etkileme kapasitesine sahiptir.

B. Diaspora ve Dış Politikadaki Rolü

Diaspora sembolik ya da gerçek bir anavatanın dışında yaşayan ve anavatandakilerle etnik, dini benzerlikleri olan veya olduğu düşünülen gruplardır. Diaspora dış politika ve uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda farklı roller oynayabilmektedir.[28] Halihazırda yaşadığı devlette diasporanın bir kısmı dış politikada aktif roller edinerek etkin kişilerden olurken, bir kısmı sessiz kalarak asimile olmayı tercih etmekte, diğer bir kısmı da pasif roller oynamaktadır. Aktif roller oynayan kişiler genelde diasporanın elitleridir ve bunlar kriz zamanlarında hem pasif hem sessiz diaspora üyelerini harekete geçirmek ve organize etmek için liderlik rolleri de oynayan kimseler olmaktadır.

Almanya veya Bulgaristan'da yaşayan Türkler gibi anavatanından ekonomik veya siyasi desteğe ihtiyaç duyan bir konumdaysa ya da Güney Amerika'daki Yahudilerde olduğu gibi yaşadığı yer anavatandan hayli uzaksa, diasporanın dış politikada pasif bir aktör olması beklenmektedir. Bununla beraber diasporanın iki farklı şekilde aktif roller edinmesi de mümkündür. İlk olarak, diasporanın yaşadığı ülkede çıkar gruplarının dış ve iç politikayı etkilemesine izin veren bir siyasi sistem mevcutsa, diaspora kendi anavatanıyla ilgili konularda yaşadığı ülkenin dış politikasında aktif roller oynayabilmekte ve söz sahibi bir konum elde edebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamakta olan Ermeni ya da Yahudi diasporası bu duruma uygun örneklerdir. Amerikan sisteminde farklı etnik ve dini grupların örgütlenmeleri ve lobi faaliyetleri yapmalarına izin verilmektedir. Ermeni diaspora özellikle Ermenistan'a yönelik dış politika yapımında, Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde ve 1915 olaylarının soykırım olarak tanınmasına ilişkin çalışmalarında Amerikan dış politikasında etkin bir baskı grubu oluşturabilmektedir. Kazanımlarına ilişkin tartışmalar olsa da dış politikada bir etken olarak dikkate alındıkları bilinmektedir.

Sadece Ermeni diasporası değil diğer tüm lobi gruplarının da Amerikan dış politika yapımında diaspora etkinliğini eleştiren bir literatür bulunmaktadır. Örneğin Clough, etnik grupların lobi faaliyetlerinin Amerikan dış politikasında bölünmelere yol açtığını belirtmektedir.[29] Huntington da diasporanın Amerika

28 Diasporayı oynadığı roller açısından farklı tipolojilere yerleştirmek mümkündür. Buna ilişkin bir çalışma için bkz.: M. J. Esman, 'Diasporas and International Relations', G. Sheffer, (der.), *Modern Diasporas in International Politics,* içinde (NewYork: St. Martin's Press, 1986), ss. 333-349.

29 M. Clough, 'Grass-Roots Policymaking: Say Good-Bye to the 'Wise Man'', *Foreign Affairs*, Cilt 73, Sayı 1, 1994, ss. 2-7.

Birleşik Devletleri toprakları dışındaki insanların çıkarını gözetmek gibi dar bir gündemi olabileceğini, bunun Amerikan halkının ortak çıkarlarını temsil etmeyebileceğini ve Amerikan dış politikasına zarar verebileceğini söylemektedir.[30] Etnik lobilerin Amerikan dış politikasına ve ulusal güvenliğine zarar vermediğini düşünen yazarlar da mevcuttur. Bu yazarlar lobilerin ve lobi faaliyetlerinin Amerikan çoğulcu siyasi sisteminin bir parçası olduğu ve dış politikayı tutarsızlığa sürüklemeyeceği görüşündedir.[31]

Diasporanın aktif rol oynayabildiği ikinci konu kendi anavatanlarının dış politikalarına ilişkindir. Diaspora yaşamakta olduğu ülkede ekonomik ve siyasi bir güce erişmişse kendi anavatanlarındaki politika yapımında söz sahibi olmaları haline sıklıkla rastlanmaktadır. Anavatanda ulusal projelere yatırımlar yapılarak, ekonomik yardımlarda bulunularak, ticari ilişkiler yoluyla etkin olunabileceği gibi, Ermeni diasporasının yaptığı gibi anavatanda siyasi parti uzantılarına sahip olarak etkinlik de kurulabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi diasporasının İsrail'deki seçimlerde etkin olabildiği, hatta İsrail'in içi politikasında bu durumun eleştirildiği bilinmektedir.[32] Bunlara ek olarak Ruanda'dan kaçmak zorunda kalan Tutsi diasporasında olduğu gibi, diasporanın şiddeti yönlendirebilecek, silah ve teçhizat sağlayabilecek gücü de var olabilmektedir.

Anavatanda ulusal projelere yatırımlar yapılarak, ekonomik yardımlarda bulunularak, ticari ilişkiler yoluyla etkin olunabileceği gibi, Ermeni diasporasının yaptığı gibi anavatanda siyasi parti uzantılarına sahip olarak etkinlik de kurulabilmektedir.

Diasporanın anavatanlarının dış politikaları üzerinde etkili olmak istemelerinin belli sebepleri bulunmaktadır. İlk sebep diasporanın, kendi topluluklarının tamamının iyiliği ve çıkarları için hareket ettiğini düşünmesidir. Topluluğun tamamının çıkarlarına, topluluğun kimliği üzerinde vurgu yapılarak, kimliğe ilişkin ortak toplumsal hafıza yaşatılarak, diaspora ve anavatanda yaşayanlar arasında dayanışma oluşturarak ya da ortak ekonomik çıkarlar yaratarak ulaşılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca diaspora, dış politika yapımının anavatanın geleceği üzerinde çok etkili olduğu fikrinde de olabilir. Ermeni ve Yahudi diasporalarında yok edilme fikrinin hâkim olması, bir ülke olarak varlıklarının sürdürülmesinin sağlanmasının fazlasıyla öne çıkmasına ve

30 S. P. Huntington, 'The Erosion of American National Interests', *Foreign Affairs*, Cilt 76, Sayı 5, 1997, ss. 28-49.

31 J. M. Lindsay, 'Getting Uncle Sam's Ear: Will Ethnic Lobbies Cramp America's Foreign Policy Style', *Brookings Review*, Cilt 20, Sayı 1, 2002, ss. 37-40; Y. Shain, *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the US and Their Homelands* (New York: Cambridge University Press, 1999); M. Weiner, M. S. Teitelbaum (der.), *Political Demography, Demographic Engineering* (New York: Berghahn Books, 2001).

32 Y. Beilin, *His Brother's Keeper: Israel and Diaspora Jewry in the Twenty First Century* (New York: Schocken Books, 2000); Y. Shain, M. Sherman, 'Diasporic Transnational Financial Flows and Their Impact on National Identity', *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 7, Sayı 4, 2001, ss. 1-36.

dolayısıyla dış politikanın önem kazanmasına yol açmaktadır. Bunlardan farklı olarak diasporanın kendi siyasi örgütlenmelerinin ya da ekonomik çıkarlarının peşine düşerek dış politikada bunları önceliğe alacak eğilimlere sahip olduğu durumlar da olabilmektedir.

C. Diasporanın Etkinliği

Diasporanın yaşadığı ülke ile anavatanının dış politikaları üzerinde etkili olabilmesi için gerekli bazı koşullar bulunmaktadır. Her şeyden önce diasporanın bu ülkeleri etkileme isteğinde ve etkileme kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Her diaspora yaşadığı ülkeyi veya anavatanını etkileme isteğine ve motivasyonuna sahip olmamaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Çin diasporasının böyle bir motivasyonu yoktur. Ermeni ve Yahudi diasporası ise tam tersidir. Hem yaşadıkları coğrafyada hem kendi anavatanları üzerinde etki sahibi olma istenci ve kapasitesine sahiptirler. Çin diasporası ekonomik veya siyasi olarak etkin olabilme kapasitesine sahip olsa bile anavatanlarına yönelik veya anavatanlarının iç politikaları üzerinde etkili olma eğilimi gözlenmemektedir. Burada diasporanın anavatanları üzerinde ve yaşadıkları ülkenin politika yapımında etkili olmayı hem istemesi hem kimliklerinin canlı tutma niyetlerinin olması hem de bu isteklerine olumlu yanıtlar verecek bir anavatan ve insanlar topluluğu olması gerekmektedir.

Yaşadığı ülkenin diasporanın örgütlenebilmesine ve kendi kimliğini yaşatabilmesine izin veriyor ve hatta çoğulcu politikalar adıyla bunu destekliyor olması önem arz etmektedir. Nitekim örgütlenmeye izin verilmezse diasporanın kimliğinin de zaman içerisinde aşınacağı aşikârdır. Diasporanın örgütlenmesine izin veren rejimler genelde diasporanın bu ülkelerin politika tercihlerini etkilemek üzere baskı yapmasına da izin vermektedir. Örneğin Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeni diasporasının örgütlenmelerine ve kimliklerini canlı tutmalarına izin verilmektedir. Aynı zamanda Ermeni diasporası bu iki ülkenin dış politikasında da etkin olabilen bir baskı grubudur ve yönetimler, siyasi partilerin ve bağlamın niteliğine göre az veya çok biçimde Ermeni diasporasının taleplerine kulak vermektedir. Burada önemli olan bir nokta daha vardır, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri diasporanın anavatanı Ermenistan için önemli ülkelerdir ve Ermenistan'a yönelik dış politikaları ciddiye alınmaktadır. Bu iki ülkenin Ermenistan için önem arz etmesi ve topraklarında diaspora lobilerine izin verilmesi ve politika oluşturulurken etkiye açık olması koşullarıyla birleştiğinde diasporanın anavatan için önemi bir kat daha artmaktadır.

Ermenistan 1991 yılında bağımsızlığını elde ettiğinden bu yana ekonomik ve siyasi olarak güçlü bir devlet çizgisine sahip olamamıştır. Büyük devletlerin

kendisine yönelik politikaları çok önemlidir. Ermeni diasporası büyük ülkelerin Ermenistan'a yönelik dış politikasını etkileme kapasitesiyle ve Ermenistan'a yaptıkları ekonomi yatırım ve yardımlarla Ermenistan için vazgeçilmez bir destek halini almışlardır. Ermeni diasporası ülke topraklarının dışında bir faktör olarak görünse de Ermeni kimliği açısından ülke içerisinde yer almaktadır ve bu konuda Ermenistan'da yaşayanlardan daha etkin roller üstlenebilmektedirler.

Diasporanın yaşadıkları ülkede homojen ya da aynı fikirleri paylaşan insanlar topluluğu olduğunu düşünmek mümkün değildir. Diaspora kendi içinde anavatana ilişkin de çok farklı görüşlere sahip olabilir. Ermeni diasporası da homojen bir bütün olmamakla beraber temel konularda uzlaşmış ve anavatanla olan ilişkilerde bu konuları önceliğe almış durumdadır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri öncelikli ve değişmez konular olmaktadır.

Ermeni diasporası da homojen bir bütün olmamakla beraber temel konularda uzlaşmış ve anavatanla olan ilişkilerde bu konuları önceliğe almış durumdadır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri öncelikli ve değişmez konular olmaktadır.

D. Ermeni Diasporası, Ulusal Kimlik ve İkili İlişkiler Üzerine

Ermeni halkının tarihi çoğunlukla M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren başlatılmaktadır. Tarihi Ermenistan ya da Büyük Ermenistan, bugünkü Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, İran ve Irak'ın kuzey bölgeleri ile Türkiye'nin kuzeydoğusu ve doğusunu içine alan geniş topraklardır. 1080 ile 1375 tarihleri arasında bugünkü Alanya, İçel ve Adana civarında kurulan bir Ermeni krallığından da bahsedilmektedir. Ermeniler, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük imparatorlukların hâkimiyeti altında yaşamışlar ve Bizans, Osmanlı, Fars ve Arap kültürleriyle etkileşime geçmişlerdir. Ermeni dili, dini ve kültürü çok eski tarihlere dayanmaktadır ve Ermeniler kendi dillerini, dinlerini ve geleneklerini günümüze dek yaşatmayı başarmışlardır. Konuşulan dil bölgede yaşayan diğer topluluklardan farklıdır ve Ermeniler M.S. 301 tarihinde Hıristiyanlığı devlet dini olarak ilk kabul eden halk olmakla övünmektedirler.[33]

33 D. E. Miller and L. Touryan Miller, 'Memory, Identity Across Generations: A Case Study of Armenian Survivors and Their Progeny', *Qualitative Sociology*, Cilt 14, Sayı 1, 1991, s. 16.

14. yüzyılda Ermeni krallığının düşüşünden sonra Ermeni halkı Osmanlı medeniyetinin hâkimiyetinde yaşamıştır. Günümüz Ermeni diasporası ve diasporanın siyasi yaklaşımını şekillendiren zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle 19. ve 20. yüzyıllarındaki dönemler olmuştur. 1918 ve 1920 yılları arasında kısa bir bağımsızlık dönemi gerçekleşmiştir. Bu kısa bağımsızlık döneminin ardından Sovyetler Birliği ordusu Ermenistan üzerinde hâkimiyet kurmuş ve 1991 yılındaki bağımsızlık ilanına kadar bu topraklardan çekilmemiştir.[34]

1920 yılından 1991 yılına kadar Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ermeni kimliğinin kültürel merkezi gibi düşünülse de diaspora bu rejimi ve fikri desteklememiştir. Batı'da yaşayan Ermeniler ile Osmanlı topraklarında (daha sonra Türkiye'de), Sovyet topraklarında (daha sonra Rusya'da) ya da Lübnan, Irak ve İran'da yaşayan Ermeniler arasında gelenekler, siyasi algılar ve kimlik meseleleri üzerine farklı eğilimler mevcut olmuştur.[35] 1915'ten sonra Osmanlı topraklarından ayrılarak çoğunlukla Fransa'da hayatlarını sürdüren ve büyük çoğunluğu Osmanlı topraklarında ve Ermenistan'da savaşa ve ayaklanmalara katılanlar ve onların taraftarlarından oluşan Taşnak Partisi bulunmaktadır. Bu partinin üyeleri Ermenistan'ın Ermeni kimliğinin merkezi olması fikrinden ve mevcut rejimden memnun olmamışlardır. Aslında sınıfsal, dini ve siyasi farklılıklar taşısa da farklılıklara rağmen diasporadaki burjuva gruplar Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile işbirliği yapmaktadır.[36] Taşnak Partisi, Ermeni diasporanın 1915 olayları ekseninde ortak bir paydada buluşması taraftarıdır. Sovyet rejimi Taşnak Partisi ile 1970'lere kadar gerilimli bir ilişki içerisindeyken bu tarihten itibaren gerilimde bir azalma görülmüştür. 1991 yılındaki bağımsızlık sonrası ise diaspora ve Taşnak Partisi için yeni bir dönem başlamıştır.

Diasporanın yaklaşık % 80'i 1915 olaylarından kaçan ya da hayatta kalanların çocukları ve torunlarıdır.[37] Ermeni diasporada, kiliselerde, okullarda ve ailede oluşturulan ve pekişen kimlik bu anılar üzerine kuruludur.[38] Fransa'da Taşnak Partisi'ne yakın kuruluşlar ya da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çok sayıda kuruluş ve federasyon, kiliseler ve aile anıları 1915 olaylarını merkeze koyan niteliktedir. Ermeni kimliği diaspora için özellikle ailede başlamaktadır. Geniş

34 Detaylı tarihi bilgi için bkz.: D. Lang, *Armenia: Cradle of Civilization* (London: George Allen and Unwin, 1970), M. Arlen, *Passage to Ararat* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1975) ve C. Walker, *Armenia: Survival of a Nation* (New York: St. Martin Press, 1980).

35 S. P. Pattie, 'Armenians in Diaspora', E. Herzig, M. Kurkchiyan, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005), s. 131.

36 R. Panossian, 'Between Ambivalance and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations', *Diaspora*, Cilt 7, Sayı 2, 1998, s. 156-157.

37 Y. Shain, ve A. Barth, "Diasporas and International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 57, Sayı 3, Yaz 2003, s. 468.

38 S. P. Pattie, *op.cit*., ss. 141-142.

aile ilişkilerinin yaygın olduğu hanelerde, 1915 olaylarına ilişkin anıları bir sonraki nesle aktaran büyükanne ve büyükbabalardır.[39] Daha sonra ebeveynler, kiliseler ve çeşitli kuruluşlar gelmektedir.[40] Ermenistan'daki Ermeniler bu anıları yaşamamış ve doğal olarak diaspora kadar canlı tutma eğilimi olmamıştır. Bu olayların soykırım sayılması için çaba gösteren ve dünyada bunun sözcülüğünü yapan diasporada 1915 olayları, kimlik sözkonusu olduğunda Ermenistan Ermenilerine oranla daha merkezi bir konum elde etmektedir. Bu durum Ermenistan Ermenilerinde bu olayların anılmadığı anlamına gelmemektedir, yalnız önceliklerde farklılıklar oluşabilmektedir. Her halükarda, 1915 olayları ve diaspora Ermeni kimliğinin merkezinde yer almaktadır.

Diaspora homojen bir bütün değildir. 1915 olaylarına ilişkin ortak bir tutum olsa da kimi gruplar bu olayları canlı tutarak yaşamının merkezine koyarken, kimileri de bu olayları daha az hatırlayarak yerleştiği ülkenin siyasetine ve toplumsal hayatlarına uyum sağlamaktadır.[41] Her iki koşulda da Ermeniler için geçmişte yaşanan travmalar kolektif hafızaya yerleşiktir. Otokton halk olarak yaşadıkları yerlerden ayrılmış olmak ve gittikleri yerlerde hoş karşılanılmadıkları durumların gerçekleşmesi, tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalındığı hissini yerleştirmiştir. Ermenistan'ın bağımsızlığına değin geçen sürede tüm Orta Doğu devletlerinde fiziksel olarak kendilerinin güvende hissetmeleri güç olmuştur.[42] Ermeni bir devletin varlığı fiziksel devamlılığın elde edilmesi olarak görülürken bu sefer asimilasyon faklı bir sorun olarak düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle Batılı ülkelerde yaşayan Ermenilerde dilin ve geleneklerin canlı tutulmadığı ve kültürel asimilasyonun yoğun biçimde yaşandığı gündeme gelmeye başlamıştır.[43] Fiziksel veya kültürel yok olma tehdidi kuşaktan kuşağa aktarılan bir algı olarak kültüre yerleşmiştir. 1988'de Ermenistan'da yaşanan deprem felaketi ve Dağlık (Yukarı) Karabağ meselelerinde birçok topluma oranla daha fazla kayıp korkusu yaşandığını ileri süren yazarlar mevcuttur.[44]

1991 yılından itibaren diasporanın Ermenistan'a ilişkin üç temel görüşünde, yani 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri konularında bir değişiklik olmamıştır. Ancak bu konular kimi zaman Ermenistan için öncelikli konu olmamaktadır.

39 D. E. Miller ve L. Touryan Miller, op.cit., s. 22.

40 *Ibid.*, ss. 18-37.

41 *Ibid.*, s. 28.

42 S. P. Pattie, *op.cit*., s. 143.

43 *Ibid.*

44 D. B. MacDonald, *Identity Politics in the Age of Genocide: The Holocaust and Historical Representation* (New York: Routledge, 2008), s. 120; Y. Shain, A. Barth, *op.cit,* s. 468.

Ermenistan'ın siyasi kurumlarını uluslararası sistemle ve yeni bir rejimle uyumlu hale getirme sürecinden geçen bir devlet niteliği taşıması, ekonomik sıkıntıları ve komşularıyla sorunları, ülkeyi dışarıdan gelebilecek etkilere açık bırakmaktadır. Bu etkilerin başında ekonomik yardımlarıyla ülkede etkin bir konum edinen diaspora gelmektedir. Ermenistan'ın ekonomik ve siyasi sıkıntıları diasporadan gelecek her türlü yardıma ve aynı zamanda etkiye açık bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla Ermenistan hükümeti, diasporanın talepleri konusunda hassas davranmak durumundadır. Ayrıca diaspora ülkenin bir parçası olarak algılandığından etkileme olasılığı yüksek olmaktadır. Ekonomik sıkıntıları olan Ermenistan'a diasporanın finansal yardımları, zaten ülkenin bir parçası olarak algılanan diasporanın etkinliğini ve ülkenin dış politikasındaki rolünü artırmaktadır.[45]

1991 yılından itibaren diasporanın Ermenistan'a ilişkin üç temel görüşünde, yani 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri konularında bir değişiklik olmamıştır.

Diaspora ile Ermenistan arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin nitelikleri göz önüne alınarak belli zaman dilimlerine ayırmak mümkündür. Panossian'a göre diaspora ile Ermenistan arasındaki ilişkiler dört döneme ayrılmaktadır. Bunlar, 1988-1991 arası gönülsüz buluşma, 1991-1992 tarihlerinde balayı, 1992-1998 arası Ter-Petrosyan'ın cumhurbaşkanlığı sırasında çatışma ve son olarak 1998 sonrası Koçaryan'ın seçilmesiyle uzlaşma dönemidir.[46] Diaspora ile Ermenistan siyasetçilerinin kısa süren uyum dönemlerinin ardından, Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan döneminde diaspora açık biçimde karşıt bir siyasi çizgi sergilemeye başlamıştır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri konularında ısrarla ön planda yer almak istemeleri karşısında cumhurbaşkanı kontrolü elinde tutma eğilimine girmiş ve Ermenistan'da bir parti olarak faaliyet göstermeye başlayan Taşnak Partisi mensubu çok sayıda kişiyi tutuklatmıştır.[47] Dengeler cumhurbaşkanının lehine işlemeye başlayınca diaspora ve Taşnak Partisi tüm medya organlarında karşıt propaganda başlatmış ve gösteriler düzenlenmesine ön ayak olmuştur. Ülkedeki enflasyon, işsizlik, rejimdeki şeffaflık eksikliği ve yolsuzluklar destek almalarını kolaylaştırmıştır. Ter-Petrosyan Türkiye ile ilişkileri yumuşatma

45 Diasporanın Dağlık (Yukarı) Karabağ ve Türkiye ile ilişkiler konusunda Ermenistan üzerinde ne kadar etkili olabildiğine ilişkin bir çalışma için bkz.: A. F. Demir, 'SSCB Sonrası Dönemde Türkiye Ermenistan İlişkileri', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005.

46 R. Panossian, 'Homeland-Diaspora Relations and Identity Differences', E. Herzig, M. Kurkchiyan, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005), ss. 229-234.

47 Y. Shain, ve A. Barth, *op.cit*., s. 470.

eğilimine girdiğinde diasporanın ve Taşnak Partisi'nin bu duruma fazlasıyla direnç gösterdiği de bilinmektedir. Üstelik, Türkiye o dönemde yumuşamaya sıcak bakmadığından cumhurbaşkanı iki taraflı destek kaybına uğramıştır. Sonuçta Petrosyan geri adım atmıştır ve 1998'de Petrosyan'ın istifasında diasporanın rolü olduğu sıkça dile getirilmektedir.[48]

Ter-Petrosyan'ın yerine gelen Koçaryan, Ermeni kimliği ve ulusal hedefler söz konusu olduğunda diasporanın Ermenistan'da ne denli etkin olduğunun görerek diasporanın geleneksel konularına ve milliyetçilik türüne vurgu yapmaya başlamıştır. Ermenistan dış politikasında 1915 olaylarının soykırım sayılması yine en önemli gündem halini almıştır. Dağlık (Yukarı) Karabağ ve Türkiye ile ilişkiler konusunda da sert çizgiler çizilmeye çalışılmıştır.[49] Libaridian'a göre 1915 olaylarını Türkiye soykırım olarak adlandırmadıkça diaspora için ebedi düşman olarak kalmaya devam edecektir. Bu durum zorunlu olarak Rusya'nın dost ülke olarak kabulüne ve Ermenistan'ın dış politikasında zorunlu tercihlere ve baskıya yol açabilecektir.[50] 2009 yılında Abdullah Gül ile son cumhurbaşkanı Sarkisyan arasında başlayan diyalogun[51] ne kadar çabuk başlayıp bittiği de diasporanın Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde ne kadar etkili olduğunu göstermek açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ermenistan Türkiye ile ilişkileri yumuşatmak istese dahi bir diğer etken olan diasporanın ikna edilmemesi bu yumuşamayı mümkün kılmamaktadır.

Sonuç

Ermeni diasporanın Avrupa ülkelerinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri gibi, demokratik kültürü farklı gruplara örgütlenme hakkı tanıyan bir devlette yaşıyor olması hem yaşadıkları ülkede hem anavatanları Ermenistan'da etki sahibi olabilmelerine imkan tanımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut siyasi sisteminin, lobilere ve bu örgütlenmeler çerçevesinde sunulan taleplere açık olduğu ve kendi dış politika yapımında bunları dikkate alabildiği bilinmektedir. Siyasi sistemin bu işleyişine ek olarak, Ermeni diasporanın da Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan'a ve tüm Ermeni meselelerine yönelik dış politikasını etkilemeye ilişkin talepleri de mevcuttur. Ayrıca Ermenistan'ın dış etkilere açık olmasına yol açan siyasi ve ekonomik sıkıntılarının olduğu da bilinmektedir. Ermenistan toraklarında, ulusal kimliğe

48 G. J. Libaridian, *The Challenge of Statehood: Armenian Political Thinking Since Independence* (Massachusetts: Blue Crane Books, 1999); S. H. Astourian, *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia,* Working Paper (Berkeley, California: Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, 2000 /2001).

49 R. Suny, 'Provisional Stabilities: The Politics of Identitiesin Post-Soviet Eurasia', *International Security*, Cilt 24, Sayı 3, ss. 139-178, 1999/ 2000.

50 G. J. Libaridian, *op.cit*.

51 Türkiye'nin bu dönemdeki Kafkaslar'a yönelik dış politikası ve Ermenistan açılımı hakkında detaylı bilgi için bkz.: M. Çelikpala, 'Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010.

diasporayı da dâhil ettiklerinden ve ülkenin bir parçası olarak gördüklerinden dolayı diasporanın etki ve taleplerine açık bir devlet görüntüsü ortaya çıkmaktadır.

Ermeni diasporası, dış politika ve kimlik algısı hususunda önemli bir etken konumundadır. Diasporanın mevcut üç temel konusu, yani 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan'da kalması ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin seyri konularındaki etki ve ısrarları da hesaba katıldığında Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin ne denli zor bir düzlemde olduğu anlaşılmaktadır. Türk tarafının kendi iç ve dış sınırlamalarını henüz hiç hesaba katmasak bile, sadece Ermenistan dış ve iç politikasına ilişkin sınırlamalar ikili ilişkileri zora sokmaktadır. İkili ilişkiler başlatmaya yönelik her türlü adımda Türk tarafındaki iç ve dış politika belirleyicileriyle beraber Ermeni tarafında diaspora etkeni de dikkate alınmalıdır. Olumlu ilişkiler geliştirebilmek için tüm bu etkenlerin bir arada düşünülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Arlen, M., *Passage to Ararat* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1975).

Astourian, S. H., *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia,* Working Paper (Berkeley, California: Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, 2000 /2001).

Beilin, Y., *His Brother's Keeper: Israel and Diaspora Jewry in the Twenty First Century* (New York: Schocken Books, 2000).

Breuning, M., *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction* (New York: Palgrave, 2007).

Clough, M., 'Grass-Roots Policymaking: Say Good-Bye to the 'Wise Man'', *Foreign Affairs*, Cilt 73, Sayı 1, 1994.

Çelikpala, M., 'Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010.

Demir, A. F., 'SSCB Sonrası Dönemde Türkiye Ermenistan İlişkileri', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005.

Drezner, D. W., 'Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy', *American Journal of Political Science,* Cilt 44, Sayı 4, Ekim 2000.

Entman, R. M., *Projections of Power: Framing News, Public Opinion*, and U.S. Foreign Policy (Chicago: University of Chicago Press, 2004).

Esman, M. J., 'Diasporas and International Relations', G. Sheffer, (der.), *Modern Diasporas in International Politics,* içinde (NewYork: St. Martin's Press, 1986).

Goldstein, J., R. O. Keohane, (der), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993).

Graham, T. W., "Public Opinion and U.S. Foreign Policy Decision Making", D. A. Deese, *The New Politics of American Foreign Policy*, içinde (New York: St. Martin's Press, 1994).

Holsti, O. R., *Public Opinion and American Foreign Policy* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004).

Hudson, V. M., (der.), *Culture and Foreign Policy* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1997).

Huntington, S. P., 'The Erosion of American National Interests', *Foreign Affairs*, Cilt 76, Sayı 5, 1997.

Knecht, T., M. S.Weatherford 'Public Opinion and Foreign Policy: The Stages of Presidential Decision Making', *International Studies Quarterly*, Cilt 50, Sayı 3, 2006.

Lang, D., *Armenia: Cradle of Civilization* (London: George Allen and Unwin, 1970).

Libaridian, G. J., *The Challenge of Statehood: Armenian Political Thinking Since Independence* (Massachusetts: Blue Crane Books, 1999).

Lindsay, J. M., 'Getting Uncle Sam's Ear: Will Ethnic Lobbies Cramp America's Foreign Policy Style', *Brookings Review*, Cilt 20, Sayı 1, 2002.

Lyall, J. M. K., 'Pocket Protests: Rhetorical Coercion and the Micropolitics of Collective Action in Semiauthoritarian Regimes', *World Politics,* Cilt 58, Nisan 2006.

MacDonald, D. B., *Identity Politics in the Age of Genocide: The Holocaust and Historical Representation* (New York: Routledge, 2008).

Miller, D. E., L. Touryan Miller, 'Memory, Identity Across Generations: A Case Study of Armenian Survivors and Their Progeny', *Qualitative Sociology*, Cilt 14, Sayı 1, 1991.

Mintz, A., "Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making: A Poliheuristic Perspective", A. Mintz, (der.), *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*, içinde (New York: Palgrave, 2003).

Müller, H., T. Risse-Kappen, 'From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Politics, and Foreign Policy' D. Skidmore, V. Hudson, (der.), *The Limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formation,* içinde (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993).

Panossian, R., 'Between Ambivalance and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations', *Diaspora*, Cilt 7, Sayı 2, 1998.

Panossian, R., 'Homeland-Diaspora Relations and Identity Differences', E. Herzig, M. Kurkchiyan, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005).

Pattie, S. P., 'Armenians in Diaspora', E. Herzig, M. Kurkchiyan, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005).

Powlick, P. J., A. Z. Katz 'Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus' *Mershon International Studies Review,* Cilt 42, Sayı 1, Mayıs 1998.

Risse-Kappen, T., 'Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies', *World Politics*, Cilt 43, 1991.

Risse-Kappen, T., 'Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War.' *International Organization*, Cilt 48, İlkbahar, 1994.

Shain, Y., *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the US and Their Homelands* (New York: Cambridge University Press, 1999).

Shain, Y., M. Sherman, 'Diasporic Transnational Financial Flows and Their Impact on National Identity', *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 7, Sayı 4, 2001.

Shain, Y., A. Barth, "Diasporas and International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 57, Sayı 3, Yaz 2003.

Suny, R., 'Provisional Stabilities: The Politics of Identitiesin Post-Soviet Eurasia', *International Security*, Cilt 24, Sayı 3, ss. 139-178, 1999/ 2000.

Van Belle, D. A., *Press Freedom and Global Politics* (Westport, CT: Praeger, 2000).

Van Belle, D. A., J. S. Rioux, D. M. Potter, *Media, Bureaucracies and Foreign Aid: A Comparative Analysis of the United States, the United Kingdom, Canada, France, and Japan* (New York: Palgrave, 2004).

Vertzberger, Y. Y. I., *The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decision Making* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1990).

Walker, C., *.Armenia: Survival of a Nation* (New York: St. Martin Press, 1980).

Weiner, M., M. S. Teitelbaum (der.), *Political Demography, Demographic Engineering* (New York: Berghahn Books, 2001).